

Tracing the Visual Elements in “The Tidings of the Birth of the Prophet Muhammad (PBUH)” Painting in the Ottoman Manuscript of the “Siyer-i-Nebi”, Topkapi Library

Maryam Foroughinia,¹ Davood Shadlou²

1- Assistant Professor, Faculty of Applied Arts, Shiraz University of Arts, Shiraz, Iran.
(Corresponding author).

2-Assistant Professor, Faculty of Applied Arts, Shiraz University of Arts, Shiraz, Iran.

Abstract

Introduction: The subject of the birth of Prophet Muhammad (PBUH) is one of the events that, based on the descriptions of religious books, was accompanied by extraterrestrial events such as the descent of angels, and it is rarely depicted in manuscripts. Among the remaining examples in this field, we can mention the illustrations of the Ottoman «Siyer-i-Nebi» book, belonging to the 16th century AD in the Topkapi Palace Museum in Istanbul which have scenes of the annunciation, the birth and the selection of the Prophet's nanny, and similarities with some Iranian paintings are evident in it. This book, in six volumes and with 814 paintings, is one of the most complete and best pictorial sources for describing the life of the Prophet (PBUH). The painting style is somewhat different from the common paintings of its contemporaries and shows the efforts of its creators to achieve an independent style. Using a new style by removing details, using non-transparent colors and shallow backgrounds is among these developments. The painting of the birth of the Prophet (PBUH) was formed based on the selection of visual elements that had their roots in the event, symbol and visual content common in Islamic countries, and therefore the ascension paintings, which have a richer visual foundation and background than the subject of the story of the Prophet's birth were selected as the pretext of this painting. This kind of research is important in terms of identifying and introducing the relationships of influencing and being influenced by painting in Iran and other countries, and since during the Safavid period, Iran's relations and interactions with neighboring countries increased, identifying the artistic relations of the works of that period can determine the dimensions of cultural relations.

Purposes & Questions: What is important in this research is to identify the relationship between the visual elements in the studied painting and the visual elements of Iranian paintings, which can be a step towards identifying the origins of the Ottoman school of painting. The main question of this research is: What are the origins and characteristics of the pictorial elements used in the birth announcement painting of the manuscript of Siyer-i-Nebi? This research was done with the aim of investigating the use of visual elements and finding the roots of motifs in the mentioned paintings.

Methods: The current research is fundamental in terms of its purpose and analytical-adaptive execution method, and the collection of its contents is based on library and documentary sources. The statistical population includes 814 illustrations of the «Siyer-

► Received:
2024-08-31
► Final revision:
2024-11-23
► Accepted:
2024-12-04
► Early online access:
2024-12-04
► Published:
2025-10-01

►1
Email:
m.foroughinia@shirazartu.ac.ir

►2
Email:
shadloudavood@shirazartu.

Abstract

►Negareh
► Autumn 2025 - NO 75

i-Nebi» book and digital versions were used. In tracing the roots of the visual elements, the adaptation of the pictures announcing the birth of the Prophet Muhammad (PBUH) and other related pictures with similar visual elements in the mentioned version, with the visual elements of the Iranian ascension paintings that belong to the Timurid and Safavid styles was considered. Therefore, a part of the statistical population includes the ascension paintings of the Timurid and Safavid periods and the pictures of the Prophet's birth in Iranian versions, which were used in the selection of pictures using the purposeful sampling method, and the images were qualitatively analyzed. Also, related narrative texts have been compared in this research.

Findings & Results: The results indicate that the selection of elements and subjects used in the mentioned painting was based on historical sources and with an emphasis on the transcendental aspect of this event, but in visual details, it was greatly influenced by the ascension paintings of Iran. Some of the visual elements used in the painting announcing the Prophet's birth can be matched with the visual elements of prominent Iranian Miraj paintings, including those of Behzad and Sultan Muhammad Naqash, and the Miraj painting of the Nabi's biography can be the connecting link of this overlap. Therefore, subjects such as the representation of angels, the horses of the prophets, the representation of the Kaaba and the composition of this work can be compared with Iranian ascension paintings, but the summarization and omission of details indicate an attempt to create a distinct and independent style from Iranian styles. In this work, by choosing symbolic elements in the three dimensions of characterization, space creation and action creation, the painter emphasizes the importance of a predictable and effective event. The visual elements used, although in terms of details and form, have distanced themselves from the factors of Iranian painting; but in terms of content and symbolism, they are efficient and effective in creating the intended meaning, and this style is repeated later in epics and other Ottoman paintings.

Keywords: Ottoman painting, Iranian painting, Manuscript of Siyer-i-Nebi, Tidings of Prophet's birth.

Abstract

ریشه یابی و تحلیل عناصر بصری نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) در نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ تویقایی

مریم فروغی نیا*^{ID} داود شادلو**

دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۴ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۹
بازنگری نهایی: ۱۴۰۳/۰۹/۰۳ زودآیند: ۱۴۰۳/۰۹/۱۴

صفحه ۶ تا ۲۳

نوع مقاله: پژوهشی

DOI:10.22070/negarch.2024.18773.3330

چکیده

مقدمه: موضوع تولد پیامبر اکرم(ص) از جمله وقایعی است که به استناد توصیفات کتب مذهبی، با رخداد‌های فرازمینی همچون نزول فرشتگان، همراه بوده است؛ با این حال، تصویرسازی این رویداد در نسخه‌های خطی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از نمونه‌های باقی مانده در این زمینه می‌توان به نگاره‌های کتاب عثمانی «سیره نبی» متعلق به سدهٔ شانزدهم میلادی / یازدهم هجری اشاره کرد که در موزهٔ تویقایی سرای استان‌بول نگهداری می‌شود. این نسخه صحنه‌هایی از بشارت، تولد و انتخاب دایه پیامبر(ص) را در بردارد و شباهت‌هایی با برخی از نگاره‌های ایرانی در آن مشهود است.

اهداف و سؤالات: هدف این مقاله، ریشه‌یابی نقوش و بررسی نحوهٔ به کارگیری عناصر بصری در نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) از نسخهٔ سیره‌النبی است. پرسش اصلی مقاله نیز بدین شرح است: عناصر تصویری به کاررفته در نگاره بشارت تولد نسخهٔ خطی سیره نبوی، دارای چه منشأ و ویژگی‌هایی هستند؟

روش‌ها: این پژوهش از نوع کیفی است و با روش تحلیلی-تطبیقی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌های مطالعه حاکی از آن است که انتخاب عناصر و سوژه‌های به کاررفته در نگاره مورد مطالعه، به استناد منابع تاریخی و با تأکید بر وجه ماورایی این رویداد صورت پذیرفته و در پردازش و جزئیات بصری، بسیار متأثر از معراج‌نگاره‌های مکتب تیموری و صفوی ایران است. بر این اساس مواردی همچون نمایش فرشتگان، مرکب پیامبران، نمایش کعبه و ترکیب بندی این اثر، با معراج‌نگاری‌های ایرانی قابل انطباق است؛ با این حال، خلاصه‌سازی و حذف جزئیات، نشان‌دهندهٔ تلاش برای خلق سبکی متمایز و مستقل از سبک‌های ایرانی را در این اثر است.

واژگان کلیدی: نگارگری عثمانی، نگارگری ایرانی، نسخهٔ سیره‌النبی، بشارت تولد پیامبر(ص).

* استادیار، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر شیراز، شیراز، ایران، (نویسنده مسئول).

Email: m.foroughinia@shirazartu.ac.ir

Email: shadloudavood@shirazartu.ac.ir

** استادیار، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر شیراز، شیراز، ایران.

مقدمه

بیان مسئله: دوره صفوی، نقطه عطفی در گسترش نگارگری ایران به کشورهای همجوار بوده و مکتب نگارگری عثمانی را می‌توان محصول این دوران دانست. عثمانیان از طرق مختلف با مکتب نگارگری ایرانی آشنا شدند. دعوت رسمی از هنرمندان ایرانی، مهاجرت اجباری یا اختیاری آنان به ترکیه و همچنین دستیابی به نسخه‌های خطی ایرانی که ماحصل جنگ و تجارت با ایران بود، زمینه این آشنایی را فراهم ساخت. هنرمندان عثمانی در ابتدا تحت تعلیم استادانی همچون میر نقاش اصفهانی و ولی جان قرار گرفتند و آثاری ارزشمند در حوزه‌های مذهبی و غیرمذهبی پدید آوردند. بسیاری از نسخه‌های مذهبی این مکتب، اگرچه بر پایه منابع سنی استوار بودند، اما از نظر تصویری، پیوند خود را با نگاره‌های ایرانی حفظ کردند و در مواردی حتی بر بنیان‌های شیعی استوار شدند.

کتاب «سیره‌النبی» از جمله آثار ارزشمند این دوره است که جلد‌های پراکنده‌ای از آن در کتابخانه توپقاپی و دیگر موزه‌های جهان موجود است. سبک نگارگری این نسخه تا حدودی از نگاره‌های رایج هم‌عصر خود تمایز یافته و بیانگر اهتمام خالقان آن برای دستیابی به سبکی مستقل است. با وجود این تلاش‌ها، ردپای سبک ایرانی در برخی نگاره‌ها مشهود است و نگاره «بشارت تولد پیامبر (ص)» از جمله نگاره‌هایی است که در این زمینه قابل مطالعه است. هدف این مقاله، بررسی عناصر تصویری و مطالعه ریشه‌های نقوش، در یکی از نگاره‌های نسخه خطی است و در پی پاسخ به این پرسش اصلی که عناصر بصری به کاررفته در نگاره «بشارت تولد پیامبر (ص)» در نسخه خطی «سیره‌النبی»، دارای چه منشأ و ویژگی‌هایی هستند؟

انجام چنین پژوهش‌هایی برای شناسایی و تبیین روابط تأثیر و تأثری میان نگارگری ایران و دیگر کشورها ضرورت دارد. از آنجاکه در دوره صفویه، تعاملات ایران با کشورهای همجوار افزایش یافت، شناسایی روابط هنری آثار آن دوره، می‌تواند ابعاد روابط فرهنگی را روشن‌تر سازد. آنچه در این پژوهش حائز اهمیت است، شناسایی روابط میان عناصر بصری در نگاره مورد مطالعه با عناصر بصری نگاره‌های ایرانی است که گامی در جهت شناخت ریشه‌های شکل‌گیری مکتب نگارگری عثمانی محسوب می‌شود.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی و از نظر روش اجرا، تحلیلی-تطبیقی است. گردآوری مطالب بر اساس منابع کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۸۱۴ نگاره از نسخه سیره‌النبی است که از نمونه‌های در دسترس نسخه‌های دیجیتال استفاده شده است. در ریشه‌یابی عناصر بصری، انطباق نگاره‌های

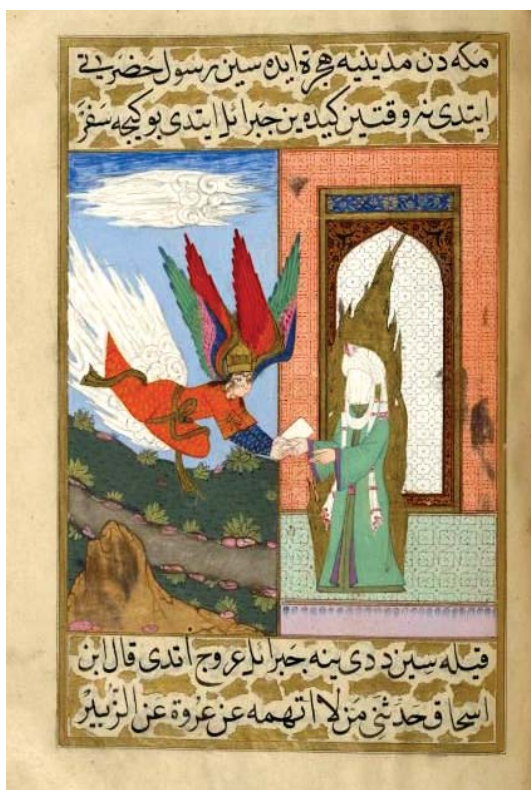
بشارت تولد پیامبر و دیگر نگاره‌های مرتبط با عناصر تصویری مشابه در این نسخه، با عناصر تصویری معراج-نگاره‌های ایرانی متعلق به سبک تیموری و صفوی نیز مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین، بخشی از جامعه آماری، شامل معراج‌نگاره‌های دوره تیموری و صفوی و نگاره‌های تولد پیامبر در نسخه‌های ایرانی است که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب گردیده و همچنین، متون روایی مرتبط نیز در این پژوهش، مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. شیوه تجزیه و تحلیل کیفی است.

پیشینه تحقیق

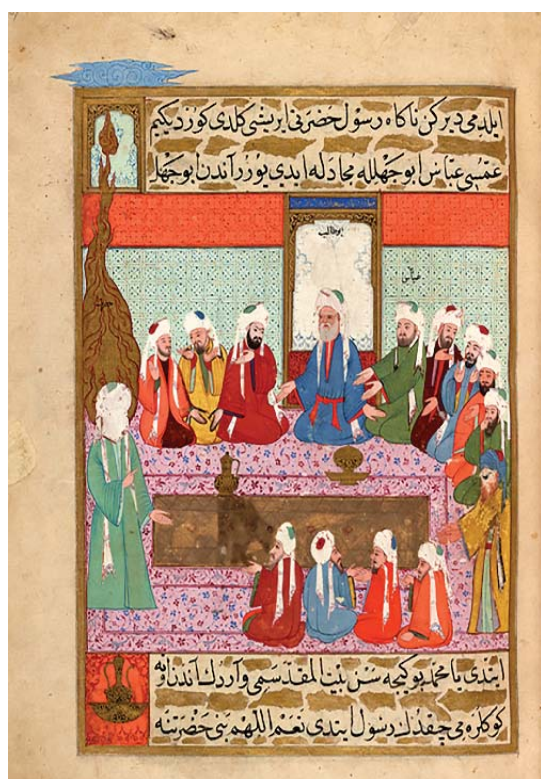
بررسی ارتباط میان نگارگری عثمانی و ایرانی از جمله موضوعات مورد توجه پژوهشگران در دهه‌های اخیر بوده است. محمدزاده و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی سیر تحول معراج‌نگاری عثمانی در سده‌های ۹-۱۱ ه.ق» منتشر شده در نشریه هنرهای صناعی اسلامی، شماره ۶، ضمن بررسی برخی معراج‌نگاری‌های عثمانی از جمله معراج نگاری نسخه سیره‌النبی، تأثیرپذیری این آثار از نگارگری کشورهای اسلامی به ویژه ایران را تأیید کرده‌اند. فرخ‌فر و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «نگارگری عثمانی با رویکرد به دستاوردهای هنری ایران (بررسی تطبیقی نگارگری عثمانی و نگارگری ایران نیمه نخست سده دهم هجری)» در نشریه هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی شماره ۴۹، نحوه تأثیرپذیری نگارگری عثمانی از نگارگری ایرانی را با تحلیل نمونه‌هایی تصویری در این زمینه دنبال می‌کنند. دین پرست (۱۳۹۰) در مقاله «نقاشان صفوی و انتقال هنر نگارگری ایرانی به عثمانی»، منتشر شده در شماره ۳ نشریه تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام، با اشاره به فعالیت نگارگران ایرانی در دربار عثمانی، عوامل انتقال هنر نگارگری ایران به دیار عثمانی را بررسی کرده است. بخت‌آور و شیرازی (۱۳۸۸)، در مقاله «نحوه شکل‌گیری مکتب عثمانی و بررسی ویژگی‌های آن»، منتشر شده در شماره ۱۰ نشریه نگره، به تلاش عثمانیان در اواسط قرن دهم هجری برای ایجاد مکتب نگارگری مستقل از مکتب تبریز دوم و همچنین وجوه اشتراک و افتراق این دو مکتب پرداخته‌اند.

فرخ‌فر (۱۴۰۲) در کتاب «قاشی عثمانی و تأثیر نگارگری ایرانی بر آن» انتشارات مهر نوز، به رابطه هنر آسیای صغیر و میانه می‌پردازد و آن را ماحصل روابط فرهنگی و سیاسی دو منطقه می‌داند. میثاقی (۱۴۰۲) در کتاب «درآمدی بر نگارگری عثمانی» انتشارات سمیع، نگارگری عثمانی را متأثر از هنر نگارگری ایران و نقاشی غرب می‌داند. همچنین آژند (۱۳۸۴) در کتاب «مکتب نگارگری تبریز، قزوین و مشهد»، انتشارات فرهنگستان هنر، به دستیابی دربار عثمانی به نسخه‌های ایرانی اشاره کرده و کپی‌برداری از این نسخه‌ها را از عوامل تأثیرپذیری مکتب

ریشه‌یابی و تحلیل عناصر بصری
نگارهٔ بشارت تولد پیامبر (ص) در
نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ
توقایی ۶/ ۳۳ / مریم فروغی نیا -
داود شادلو

تصویر ۱. نمونه نگاره‌های جلد سوم نسخهٔ سیره نبی، قرن ۱۶ م، ۱۰ ه. ق. کتابخانهٔ عمومی نیویورک: دستور هجرت از مکه به مدینه توسط جبرئیل (Spencer Collection, The New York Public Library, 1595-a)

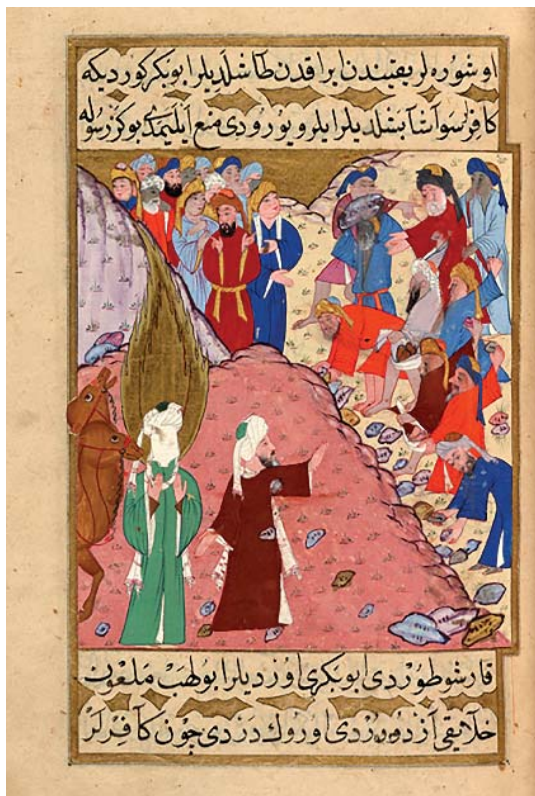

تصویر ۲. ابوطالب و سران قریش دربارهٔ سفر شبانه حضرت محمد (ص) از او سؤال می‌کنند، جلد سوم نسخهٔ سیره نبی، سدهٔ ۱۶ م، ۱۰ ه. ق. (Spencer Collection, The New York Public Library, 1595-b)

ایرانی دست یافت و در بازگشت به استانبول، شمار قابل‌ملاحظه‌ای از ذخایر، کتب، مرقعات گران‌بها و برخی از هنرمندان را با خود به دیار عثمانی برد (آژند، ۱۳۸۴، ص. ۱۰۰). حضور هنرمندان ایرانی و «وجود نسخه‌های مصور با ارزشی که نگاره‌های آن‌ها مورد الگوبرداری قرار گرفتند، از عوامل مهم نفوذ تأثیرات نگارگری ایران بر نگارگری عثمانی محسوب می‌شود» (فرخ‌فر و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۲). به تدریج، مدارس خط‌نویسی و نقاشی قسطنطنیه به شعبه‌هایی از مدارس تبریز تبدیل شدند و استادان ایرانی پایه‌گذار همهٔ رشته‌های صنعت کتاب‌سازی شدند (کونل، ۱۳۸۷، ص. ۲۳۷). این گروه از هنرمندان، سبک هنری جدیدی را که بهزاد و سلطان محمد و سایر هنرمندان در دیار شاه اسماعیل در تبریز ابداع کرده بودند، در کاخ سلطان سلیم رواج دادند (دیماند، ۱۳۶۵، ص. ۶۱). نگارگران عثمانی، تحت تعلیم استادان ایرانی و کپی‌برداری از آثار ایرانی، به تولید نسخه‌های خطی پرداختند و آثار قابل‌ملاحظه‌ای تولید کردند که کتاب سیره‌النبی از نمونه‌های ارزنده آن است.

عثمانی از نگارگری عثمانی معرفی می‌کند. در بیشتر پژوهش‌های انجام‌یافته، وجه تاریخی شکل‌گیری مکتب نگارگری عثمانی و رابطه آن با نگارگری ایران مورد توجه بوده و در پژوهش‌های اندکی، بررسی نگاره‌ها و نسخه‌های عثمانی از نظر هنری، مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. این مقاله در پی آن است که با بررسی عناصر تصویری در یک نگارهٔ دینی از نسخه‌های عثمانی، ریشه‌های بصری آن‌ها را شناسایی کند.

کتاب‌آرایی در عهد عثمانی و معرفی نسخهٔ سیره‌النبی
با روی کار آمدن عثمانیان در سدهٔ پانزدهم میلادی، هنر در سرزمین آناتولی وارد مرحله جدیدی شد. سلطان محمد فاتح، بنیان‌گذار این سلسله «از توسعهٔ هنرهای سنتی اسلامی مانند کتاب‌آرایی حمایت به عمل آورد و دست‌کم هفتادوپنج نسخهٔ خطی را می‌توان از محصولات حمایت او به حساب آورد» (بلر و بلوم، ۱۳۸۱، ص. ۶۰۵). از طرفی پس از جنگ چالدران (۱۵۴۰ م. ۹۴۶ ه. ق)، سلطان سلیم عثمانی به کتب نفیس کتابخانه سلطنتی تبریز و هنرمندان

تصویر ۳. پرتاب سنگ ابولهب و پیروانش به سوی حضرت محمد(ص). جلد سوم نسخه سیره نبی، قرن ۱۶ م، ۱۰ ه. ق. (Spencer Collection, The New York Public Library, 1595-c)

آن توجه داشته‌اند تا صحت تاریخی و نگاره‌های این آثار، بازنمای صحنه‌هایی گزیده از توصیفات ثبت شده هستند. مجلسی (بحار الانوار، ج. ۱۵، ص. ۲۸۸) به نقل از «الواقدی» حوادث شب تولد پیامبر(ص) را این‌گونه شرح می‌دهد: جبرئیل و میکائیل، دو ملک مقرب، به صورت دو جوان، وارد خانه آمنه شدند. در دست جبرئیل ظرف بزرگی از طلا و در دست میکائیل، آبریزی از عقیق سرخ بود. جبرئیل بدن حضرت محمد(ص) را شست و شو داد و میکائیل، بر آن آب ریخت. سپس ملائکه هفت آسمان، به دیدار حضرت محمد(ص) آمدند و گروه‌گروه، بر او سلام دادند. همچنین در بحار الانوار آمده است: «در این شب، جبرئیل به امر خداوند چهار پرچم بهشتی بر زمین فرود آورد. پرچم اول را که به رنگ سبز بود و بر آن با خط سفید، ذکر «لا اله الا الله، محمد رسول الله» نوشته شده بود، بر کوه قاف نهاد و پرچم دوم را بر کوه ابوقبیس. پرچم سوم را بر بام مسجد الحرام نصب کرد و پرچم چهارم را بر ضریح بیت المقدس نهاد» (بحار الانوار، ج. ۱۵، ص. ۲۸۸). نگاره‌های بشارت و ولادت کتاب سیره/النبی، با توجه به

این کتاب به زبان ترکی و برگرفته از سیره عربی «البکری» است که توسط «مصطفی ابن یوسف ارزرومی» معروف به «الدرایر»، برای «برقوق» حاکم مملوکی در قاهره نوشته است (Karahan, 1995, p. 2) و شرح زندگی پیامبر(ص) را از زبان «واقدی» (۷۴۸-۸۲۲ م.) به شیوه داستانی و روایی بیان می‌کند (Tanındı, 1984, p. 26). نسخه موجود در موزه توطیقای سرای استانبول از سال ۱۵۹۵-۱۵۹۴ م. / ۱۰۰۳-۱۰۰۲ ه. ق. زیر نظر «صوفی عبدالله» خوشنویس مشهور و مسئول کارگاه کاخ سلطنتی عثمانی تهیه شده است که به دستور سلطان «مراد سوم» نسخ آن آغاز گردید؛ اما با درگذشت او در سال ۱۵۹۵ م. / ۱۰۰۳ ه. ق. این کتاب به فرمانروای بعد، یعنی سلطان «محمد سوم» اهدا شد (Dikmen, 2009, p. 43).

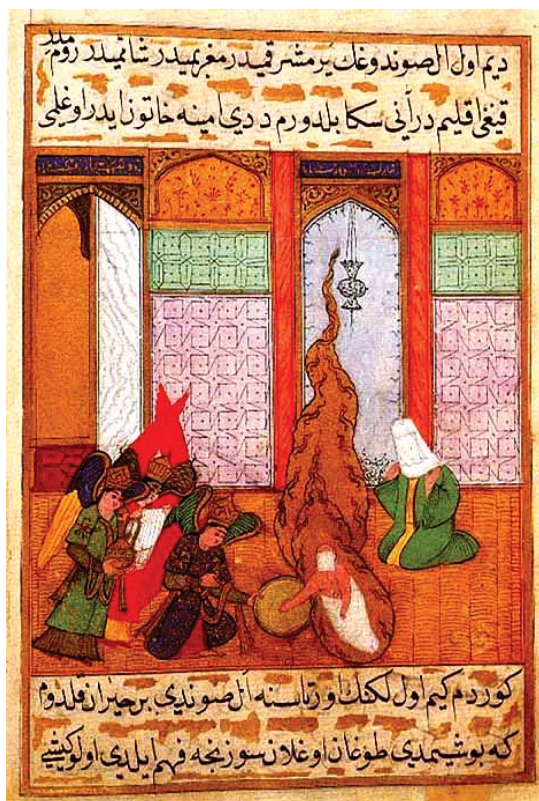
این کتاب در شش جلد و با ۸۱۴ نگاره، یکی از کامل‌ترین و مجلل‌ترین منابع تصویری در شرح زندگی پیامبر(ص) به شمار می‌رود (Dikmen & Yaman, 2013, p. 133). چهار جلد از این مرقعات در توطیقای و جلد سوم در آمریکا است (کریم زاده تبریزی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۲). محتوای کتاب، درباره زندگانی حضرت پیامبر(ص) است که تمثال ایشان در مقام بنیان‌گذار اسلام، با نقابی سفید و هاله شعله‌سان و عظیم، حالتی خیال‌انگیز دارد (برند، ۱۳۹۴، ص. ۲۶۷). نقاشی‌های این نسخه تفاوت بارزی با دیگر نگاره‌های هم‌دوره خود دارد و چشم‌اندازهای خالی، ته رنگ چهره باخته و درهم‌فشرده‌گی جزئیات آن‌ها با مجموعه‌های باشکوه نگاره‌های نقاشی تاریخ عثمانی، همخوانی ندارد (بلر و بلوم، ۱۳۸۱، ص. ۶۲۳) و نشان‌دهنده تلاش هنرمندان برای خلق سبکی متفاوت در تصویرگری است (تصاویر ۱ تا ۳).

معرفی نگاره‌های مرتبط با تولد پیامبر(ص) در نسخه سیره‌النبی

تصاویر منتسب به تولد پیامبر(ص) در کتاب سیره‌النبی، شامل نگاره بشارت (تصویر ۴)، ولادت (تصویر ۵) و انتخاب دایه پیامبر (تصویر ۶) است که در جلد اول آن، موجود در کتابخانه احمد سوم کاخ توطیقای، به تصویر درآمده‌اند و صحنه‌هایی از حوادث تولد پیامبر را بر اساس متن داستان، نمایش می‌دهند.

آنچه درباره تاریخ پیامبر(ص) در منابع مکتوب بیان شده، دو سده بعد از زندگی ایشان، به کتابت درآمده است (بزابنیه، ۱۳۹۴، ص. ۱۶). در این منابع، تولد پیامبر(ص) با بروز حوادثی غیرطبیعی از جمله خشکیدن دریاچه ساوه، سقوط چهارده کنگره ایوان کسری، خاموش شدن آتشکده فارس و مواردی از این دست توصیف شده که برخی پژوهشگران در صحت تاریخی آن‌ها تردید دارند. آنچه مسلم است، سیره‌نویسان اولیه، در توصیف رخدادهای شب تولد پیامبر(ص)، بیشتر به وجه داستانی

ریشه‌یابی و تحلیل عناصر بصری
نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) در
نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ
توقایی / ۶-۲۳ / مریم فروغی‌نیا -
داود شادلو

تصویر ۵. ولادت پیامبر(ص)، کتاب سیره‌النبی کتابخانهٔ توقایی سرای
(بلر و بلوم، ۱۳۸۱، ص. ۶۵۱)

تصویر ۴. بشارت تولد پیامبر(ص)، کتاب سیره‌النبی کتابخانهٔ
توقایی سرای (Prisma Archivo, n.d)

یکسان برخوردارند و شباهت در جزئیات معماری - البته با تفاوت در رنگ‌بندی- نشان می‌دهد که هر دو رخداد در مکانی یکسان به وقوع پیوسته‌اند. در مقابل، جزئیات نگارهٔ بشارت، متفاوت از دو نگارهٔ مذکور است و از جنبهٔ انتخاب روایت، بیشتر به وجه ماورایی این داستان می‌پردازد.

ریشه‌یابی عناصر تصویری در نگاره بشارت تولد پیامبر(ص)

در آثار تصویری دورهٔ سلطان محمد سوم عثمانی (۱۵۷۹ - ۱۵۹۶ م./ ۹۸۶ - ۱۰۰۴ ه. ق.) که شمارشان تقریباً زیاد است، حدود ۸۰۰ تصویر وجود دارد و آخرین تاریخ مربوط به تصاویر سیره نبی، به سال ۱۵۹۶ م./ ۱۰۰۴ ه. ق. است (کریم زاده تبریزی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۲). صحنهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) از نگاره‌هایی است که به «حسن نقاش» منسوب است. او به همراه «عثمان نقاش» و «سنان نقاش» از هنرمندانی بودند که پس از دوره‌ای تأثیرپذیری و کپی‌برداری عثمانیان از نسخ ایرانی، سعی در بازیابی هنری بومی داشتند. عثمان نقاش، به‌عنوان بنیان‌گذار این شیوه، در خلق نگاره‌هایی به سبک مکتب هرات و تبریز دوم

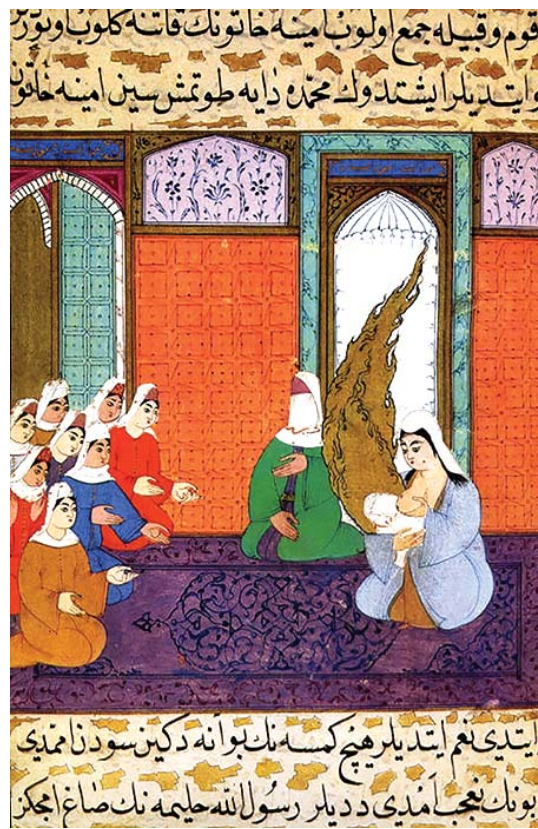
جزئیات بصری، بازنمای همین بخش از داستان تولد پیامبر هستند (تصویر ۴).

نگارهٔ ولادت در کتاب مذکور (تصویر ۵) نیز پنج پیکره دارد: پیامبر(ص) را در لباسی زرین پوشانده‌اند و مادر محببهٔ او در سمت راست قرار دارد و سه فرشته نیز حضور دارند. فضابندی اثر شامل نمایی از کاشی‌ها و مرمر اندرونی است و کف را با حصیر پوشانده‌اند. منشأ سبکی که در این نگاره‌های مذهبی به‌کاررفته، نامشخص است؛ چون شباهتی به آثاری که در کتابخانهٔ سلطنتی عثمانی تولید شده‌اند ندارند و شبیه نگاره‌های پیشین که دربارهٔ زندگی و سیره پیامبر(ص) کار شده، نیستند (بلر و بلوم، ۱۳۸۱، ص. ۶۲۳).

در سومین نگاره از حوادث آغازین تولد پیامبر(ص) (تصویر ۶)، داستان انتخاب حلیمه به‌عنوان دایه مطرح شده است. در این نگاره، پیامبر(ص)، مشابه نگارهٔ ولادت، در میان نوری شعله‌ور در آغوش حلیمه نمایش یافته و مادر ایشان آمنه، همچون نگارهٔ قبلی، با بُرقع و لباس سبزرنگ در سمت راست دیده می‌شود و گروهی از زنان نیز مقابل ایشان نشسته‌اند. هر دو نگاره، از صفحه‌آرایی و ترکیب‌بندی

تصویر ۷. معراج پیامبر، خسته نظامی، منسوب به کمال الدین بهزاد، ۵-۱۴۹۴م. / ۸۹۹ هـ.ق (Abd al-Razzaq, 1494)

تصویر ۶. انتخاب حلیمه به عنوان دایه پیامبر (ص)، کتاب سیره النبی کتابخانه توپقاپی سرای (Roxburgh, 2009, p. 95)

قوانین رمزآلود هم‌زمانی در هنر نگارگری ایرانی ترجیح می‌دادند (بخت‌آور و شیرازی، ۱۳۸۸، ص. ۴۰).

با همه این اوصاف در نگاره بشارت تولد پیامبر (ص) (تصویر ۴)، ارتباط با ریشه‌ها و تأثیرات نگارگری ایرانی همچنان حفظ شده است. ترکیب‌بندی این اثر، مشابه معراج-نگاره‌های اواخر دوره تیموری و صفوی، دایره‌وار است و انسان‌های بال‌دار دوگانه، مهم‌ترین عنصر این تصویر هستند که دو چرخش دایره‌وار مجزا را در دو سوی خانه کعبه به عنوان مرکز تصویر، تداعی می‌کنند. دو بنای کعبه و خانه آمنه، نسبت به هم به شیوه غربی در پرسپکتیو قرار دارند؛ اما این عمق‌نمایی در دیگر عناصر، مشهود نیست و پس‌زمینه، به زمین، کوه و آسمان ساده تقلیل یافته و دارای جزئیات اندک است.

این نگاره، صحنه فرود آمدن فرشتگان در زمان تولد پیامبر (ص) را -به‌منظور خوشامدگویی و یاری‌رساندن به آمنه- بر اساس روایت «واقعی» به تصویر می‌کشد. از این رو، نقاش کوشیده است به دلیل فرازمینی بودن آن، از بازنمایی‌های داستان معراج، در نگاره بشارت تولد

مهارت داشت. او استفاده از عناصر موردعلاقه جامعه خود را در آثارش ترجیح می‌داد و نگاره‌های وی، اولین تلاش‌ها برای رسیدن به هویت عثمانی بود.

در این مرحله از شکل‌گیری مکتب عثمانی، هنرمندان به سطوح رنگی وسیع‌تر، رنگ‌هایی با ترکیبات مات و نه-چندان درخشان و ترکیب‌بندی ساده با جزئیات کمتر روی آوردند. آن‌ها نه علاقه‌ای به تکرار سایه‌روشن‌های مکاتب ایرانی داشتند و نه توان انجام آن همه ظرافت و ریزه‌کاری را. چراکه تحت تأثیر هنر غرب، استفاده از سایه‌روشن و خطوط ساده هنر غرب، به‌ویژه نقاشی بیزانس را تجربه کرده بودند (بخت‌آور و شیرازی، ۱۳۸۸، ص. ۴۰). به‌تدریج، این روش خلاصه‌نگاری منظره، در مصورسازی موضوعات مهم‌تری استفاده شد و شدت الهام از جهان غیرواقعی و خیالی، منجر به مصورسازی کتاب سیره‌النبی گردید (برند، ۱۳۸۳، ص. ۱۹۳). آن‌ها همچنین طراحی فیگور و پیکره‌های خشک و گاه بی‌روح بیزانسی را راحت‌تر از پیکره‌های پویا، نرم و ظریف ایرانی می‌دیدند و استفاده از معماری واقع‌گرای غرب و پرسپکتیو (ژرف‌نمایی) را، بر

ریشه‌یابی و تحلیل عناصر بصری
نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) در
نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ
توپقای / ۶-۳۳ / مریم فروغی‌نیا -
داود شادلو

تصویر ۹. معراج پیامبر، کتاب سیره‌النبی، ۱۵۹۵ م./ ۱۰۰۳ ه. ق.
در کتابخانهٔ توپقای سرای (Bağcı et al., 2012, p. 164)

تصویر ۸. معراج پیامبر، سلطان محمد نقاش، خمسه تهماسبی،
۱۵۳۹ - ۱۵۴۳ م./ ۹۴۵ - ۹۴۹ ه. ق. در کتابخانهٔ بریتانیا (ولش،
۱۳۸۴، ص. ۹۱)

ژرفانمایی بناها، بر این نزول تأکید می‌کند؛ با این تفاوت
که در نگارهٔ بشارت سیره‌نپی، تنها به نمایش نمادین خانهٔ
کعبه پرداخته‌شده و جزئیات مسجدالحرام و بناهای اطراف،
حذف‌شده‌اند.

واقع‌نمایی تصاویر بهزاد، از راه حرکت، فضا، بخش-
بندی و ترکیب‌بندی برای القای بُعد است و با شیوه‌های
گذشته تفاوت دارد (اژند، ۱۳۹۵، ص. ۴۰۱). در این روش
فضاسازی مفهومی، فضا با نشانه‌های انتزاعی از جهان
واقعی، در ترازهای مختلف تعریف می‌شود. (پاکباز، ۱۳۸۰،
ص. ۹۱) این شیوه در تابلوی بشارت تولد نیز مورد توجه
قرار گرفته است؛ با این تفاوت که نوع معماری بازنمایی شده
در این اثر، به سبک عثمانی است و سقف شیروانی آن به
شیوهٔ معماری روم شرقی (تصویر ۱۰)، با سقف تخت یا
گنبدی بناهای معراج نگاری بهزاد (تصویر ۱۱) تفاوت دارد.
همچنین، در نمایش جزئیات بنا، طاق و کاشی‌کاری‌های
سبک نگارگری ایرانی به‌صورت خلاصه‌تر لحاظ شده
است؛ این در حالی است که در نگارگری سدهٔ دهم هجری

الهام بگیرد. فرود آمدن فرشتگان و جغرافیای یکسان، دو
وجه مشترک این دو روایت از زندگی پیامبر(ص) است.
در معراج نگاری‌های پیامبر در آن دوره، دو سبک عمده
رواج داشت که بیشتر معراج‌نگاره‌های عثمانی و گورکانی
از آن‌ها تأثیر پذیرفته‌اند:

۱. سبک کمال‌الدین بهزاد (تصویر ۷) که در آن صحنه
معراج بر فراز آسمان کعبه نمایش یافته و عناصر معماری،
بخشی از پس‌زمینه را تشکیل می‌دهند.

۲. سبک سلطان محمد نقاش (تصویر ۸) که صحنهٔ معراج
را در اوج آسمان بازنمایی می‌کند.

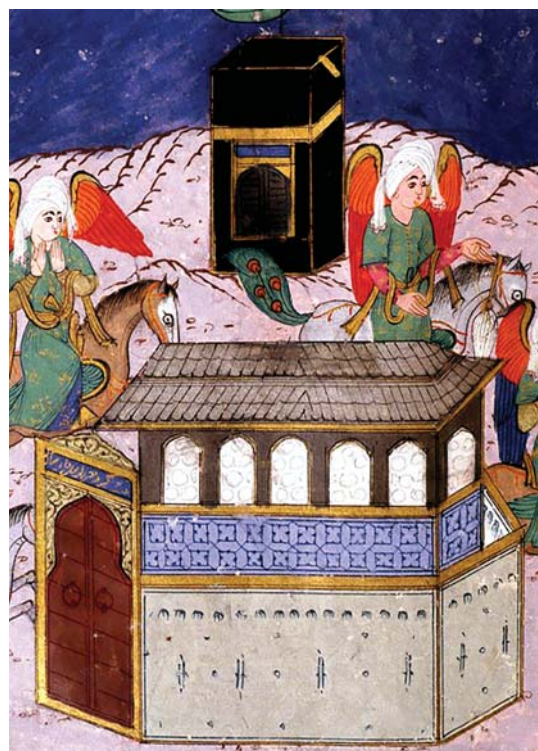
هر دو سبک بر صعود فرشتگان همراه تأکید می‌کنند و این
مسئله در نقاشی سلطان محمد، با حذف جزئیات زمینی و
نمایش ماه در پس‌زمینهٔ آسمان، برجسته‌تر می‌شود. اما
نگارهٔ بشارت تولد (تصویر ۴) به موضوع فرود فرشتگان
می‌پردازد. بر این اساس، نگارگر سبک معراج نمایی بهزاد
و نمایش زمین و جزئیات مکانی را مدنظر قرار داده و
با بزرگ‌نمایی عنصر معماری در پیش‌زمینه و رعایت

تصویر ۱۱. جزئیات بنا در نگاره معراج منسوب به بهزاد

تصویر ۱۲. سایبان و تاج و لباس فرشتگان، در نگاره بشارت تولد پیامبر نسخه سیره النبی

تصویر ۱۰. جزئیات بنا در نگاره بشارت تولد سیره نبی

در معراج‌نگاره‌های ایرانی، بازنمایی سایبان مرسوم نبوده است.

این گروه چهارنفره از فرشتگان بال‌دار که در روایت‌های تولد پیامبر (ص) به آن‌ها اشاره شده، همچون نقش بُراق ایرانی، تاج بر سر دارند و به سبک نقاشی سلطان محمد، با لباس‌های قرمز و مجلل، در فضایی تعلیقی نمایش یافته‌اند. «لباس‌ها در نقاشی‌های سلطان محمد معمولاً رنگ‌هایی از نوع زرد، نارنجی، قرمز، سبز روشن و بنفش لاجوردی است» (ره‌نورد، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۴). نمایش تاج به عنوان هویت فرشتگان همراه، در نگاره معراج همین نسخه نیز مرسوم است (تصویر ۱۳)؛ در نگاره‌های ایرانی نیز، نقش تاج، بر سر براق و برخی فرشته‌ها قرار دارد.

دستار در بیشتر معراج‌نگاری‌ها بیانگر هویت پیامبر (ص) است. گروه دوم، انسان‌های بال‌دار سوار بر اسب در نگاره بشارت هستند که برای سلام و استقبال از پیامبر (ص)، گرد خانه آمنه نمایش یافته‌اند و دستار بر سر دارند (تصویر ۱۶). در نگاره‌های شب تولد پیامبر در کتب «جامع التواریخ رشیدی» و «مجمع التواریخ حافظ ابرو»، نقش دو بانوی فرشته‌سان، نمایش یافته که برای یاری رساندن آمنه بر بالین او حاضر می‌شوند (تصاویر ۱۴ و ۱۵). بر اساس روایات، این دو بانو «آسیه» و «حضرت مریم» یا بر اساس

ایران، «گرایش به نزاکت خط، ارجمندی پرداخت و شکوه و عظمت حیرت‌آور رنگ‌پردازی بیشتر است» (پوپ، ۱۳۹۳، ص. ۱۷۸).

در بیشتر نگاره‌های ایرانی، بُعد زمان و مکان، معنایی ندارد و اگر در آسمان، ابر و ماه و خورشید و کواکب هویدا باشند، این امر تنها مخصوص به آسمان است و روز و شب بودن زمان واقعه، بر نمایش جزئیات نگاره بی‌تأثیر است (خلج‌امیرحسینی، ۱۳۸۷، ص. ۴۲). موضوع لازم‌زمانی در نگاره بشارت تولد عثمانی، با نمایش جزئیات واضح، درخشان و فاقد سایه، در پس‌زمینه آسمان شب و پرستاره تجلی یافته که انتخاب این شیوه از سوی نگارگر، بر القای وجه متعالی این رخداد می‌افزاید.

همچنین در معراج‌نگاری‌ها، تصویر شخصیت‌های مهم، از حالت عادی خارج می‌شود تا بیانگر ماهیت فرازمانی و فرامکانی آن‌ها باشد (نظری، ۱۳۹۰، ص. ۶۶). در نگاره بشارت تولد نیز افراد فرازمینی در دو سطح نمایش یافته‌اند. گروهی از آن‌ها بر فراز کعبه، سایبان و پارچه‌ای زرین به همراه دارند (تصویر ۱۲) که مشابه این سایبان در نگاره معراج پیامبر (ص) در همین نسخه نیز مشاهده می‌شود (تصویر ۱۳). شکل این سایبان، متمایز از سایبان معراج‌نگاره‌های دیگر، از جمله نگاره‌های گورکانی است و

ریشه‌یابی و تحلیل عناصر بصری
نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) در
نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ
توقایی ۶-۳۳ / مریم فروغی‌نیا -
داود شادلو

تصویر ۱۳. سایبان و تاج و لباس فرشتگان در نگارهٔ معراج نسخهٔ سیره‌النبی

تصویر ۱۵. تولد پیامبر، مجمع التواریخ حافظ ابرو، ۱۴۲۵ م. / ۸۲۸ ه. ق. (Hafiz Abru, 1426)

تصویر ۱۴. تولد پیامبر، نسخهٔ جامع التواریخ ۱۳۲۰ م. / ۷۲۰ ه. ق. (Blair, 1995, p. 69)

همین نسخه (تصویر ۱۷) و معراج‌نگاره‌های گورکانی مرسوم است. تا این دوره در ایران، براق غالباً با دم شیر نمایش یافته است (تصویر ۱۸). بنابراین به نظر می‌رسد نقاش با انتخاب این عنصر در نگارهٔ بشارت، بر فرازمینی بودن این مرکب تأکید کرده و برای تمایز آن با نقش براق معراج‌نگاره‌ها، سبب را بازنمایی کرده تا با سر انسانی براق متفاوت باشد.

آخرین عنصر شاخص نمایش یافته در نگارهٔ بشارت تولد، نقش پرچم‌هایی است که بر اساس روایت، توسط فرشتگان، بر چهار نقطه افراشته می‌شوند. دو پرچم سبز که در منابع با نوشته‌های سفید توصیف شده‌اند، در این اثر با رنگ سفید و سبز در پشت‌ورو، اما بدون خط‌نگاره بر کوه قاف و ابوقبیس برافراشته شده و پرچم سوم بر فراز کعبه قرار دارد. رنگ قرمز پرچم کعبه، ترکیب‌بندی گروه فرشتگان را تکمیل می‌کند و رنگ سبز آن، با ترکیب‌بندی گروه پیامبران، تناسب دارد و به‌عنوان نقطهٔ تلاقی هر دو گروه، ترکیب‌بندی منسجمی را در این اثر ایجاد می‌کند. پرچم چهارم نیز بر اساس این روایت، بر بیت‌المقدس برافراشته می‌شود که در این تصویر، به‌واسطهٔ بُعد مکانی، حذف شده است.

جمع‌بندی و تحلیل

نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) بر مبنای انتخاب عناصر

برخی روایات دیگر، جبرئیل و میکائیل هستند که در نگاره‌های مذکور، به شکل جوانانی بال‌دار و نیمه‌برهنه با ردای بلند نمایش یافته‌اند. این افراد در نگارهٔ تولد نسخهٔ سیره‌النبی (تصویر ۵)، به شکل فرشتگان تاج‌دار نمایش یافته‌اند و هویت آن‌ها با گروه مرکب‌سواران نقاشی بشارت تولد متفاوت است. دستار سفید، لباس سبز و سوار بر مرکب، از وجوه مشترک این افراد، با شمایل پیامبر(ص) در اثر سلطان محمد است (تصویر ۱۸).

در نگارهٔ سلطان محمد، چهرهٔ پیامبر(ص) با برقع پوشش یافته و در معراج‌نگارهٔ نسخهٔ سیره‌النبی نیز این محدودیت رعایت شده است (تصویر ۱۷)؛ اما در نگارهٔ بشارت، چهرهٔ این سواران، فاقد حجاب است و دستان خود را به نشانهٔ دعا و استقبال در مقابل یا بر سینه نهاده‌اند (تصویر ۱۶). وجود بال‌های بسته، بر آسمانی بودن و نزول آن‌ها تأکید می‌کند و چهره و لباس‌شان، برگرفته از نگارگری ایرانی، اما بدون جزئیات است و در مقایسه با نگارهٔ معراج همین نسخه، به نظر می‌رسد نقاش، اهتمام کمتری در نمایش ریزه‌کاری‌ها داشته و پیکره‌ها، نرمی و انعطاف کمتری در مقایسه با نگاره‌های ایرانی دارند که می‌تواند متأثر از سبک بیزانسی باشد.

مرکب این سواران اسب‌هایی با دم طاووس است (تصویر ۱۹). نمایش دم طاووس در نقشمایهٔ براق معراج‌نگاره

تصویر ۱۸. پیامبر (ص) با هاله شعله‌سان در نگاره معراج سلطان محمد

بصری ریشه‌دار در رویداد، نمادها و محتوای تصویری مشترک در کشورهای اسلامی شکل گرفته است. از این رو، معراج‌نگارها که از پیشینه تصویری غنی‌تری نسبت به موضوع تولد پیامبر برخوردار بودند، به عنوان پیش‌متن این نگاره انتخاب شده‌اند. ویژگی بارز معراج‌نگارهای ایرانی، پردازش یک روایت ماورایی با نمادهایی گویا و قراردادی است. اگرچه متون دیگری مانند نگاره‌های تولد پیامبر در جامع التواریخ و مجمع التواریخ وجود داشته، اما موارد مورد توجه نقاش عثمانی قرار نگرفته است. این در حالی است که هم‌زمان با خلق این اثر، هنرمندان دوره عثمانی به واسطه شرایط جغرافیایی و پیشینه سیاسی، با سبک نقاشی بیزانس، آغاز رنسانس و تابلوهای بشارت تولد مسیح نیز آشنا بوده‌اند و به تدریج در دوره‌های بعد تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفتند. باین وجود، در این نگاره خاص، شیوه ایرانی ارجحیت یافته و برای بازنمایی این روایت برگزیده شده است.

به طور کلی، عناصر بصری تابلوی مورد مطالعه در سه بُعد قابل بررسی هستند:

الف. فضاسازی: هنرمند برای اشاره به مکان، زمان و

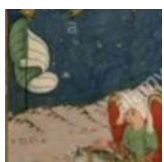
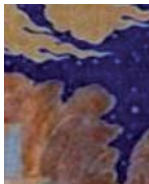
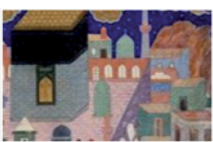
تصویر ۱۶. افراد گرد خانه آمنه در نگاره بشارت تولد نسخه سیره النبی

تصویر ۱۷. پیامبر (ص) با هاله شعله‌سان در نگاره معراج نسخه سیره النبی

ریشه‌یابی و تحلیل عناصر بصری
نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) در
نسخهٔ عثمانی سیره‌النبی کتابخانهٔ
توقایی ۶/ ۳۳ - مریم فروغی‌نیا -
داود شادلو

جدول ۱. تطبیق عوامل مؤثر و عناصر بصری مورد استفاده در فضا سازی نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص) با معراج‌نگاره‌های ایرانی

بُعد بصری	عوامل و عناصر بصری	جزئیات نگارهٔ بشارت تولد پیامبر	معراج نگارهٔ بهزاد	معراج نگارهٔ سلطان محمد
	ترکیب‌بندی		ترکیب‌بندی حلزونی	ترکیب‌بندی حلزونی
		مدور و در سه سطح		
فضاسازی	عناصر طبیعی			
		آسمان لاجوردی شب، زمین و کوه‌های خاکی‌رنگ اطراف مکه	آسمان لاجوردی شب، زمین و کوه‌های خاکی‌رنگ اطراف مکه	آسمان لاجوردی شب
	عناصر معماری			بدون عناصر معماری
		کعبه و خانه آمنه	کعبه و خانه‌های اطراف	
	اشیا نمادین		بدون اشیا نمادین	
		پرچم، سایبان، پارچه زربافت		قندیل و ظروف هدایای پیشکشی، پارچه سبز

جدول ۲. تطبیق عناصر بصری مورد استفاده در شخصیت سازی تابلوی بشارت تولد پیامبر (ص) و معراج نگاره نسخه سیره النبی با معراج نگاره های ایرانی

بُعد بصری	عناصر بصری	جزئیات نگاره بشارت تولد پیامبر در نسخه سیره النبی	معراج نگاره نسخه سیره النبی	معراج نگاره بهزاد	معراج نگاره سلطان محمد
شخصیت- سازی	فرشتگان				
		با لباس های فاخر سرخ، تاج دار و بال دار	با لباس های فاخر سرخ و رنگی، تاج دار و بال دار	با لباس های فاخر سرخ و رنگی، بال دار و بدون تاج	با لباس های فاخر سرخ و رنگی تاج دار و بال دار
	فرشتگان مرکب سوار				
		با ردای سبز، دستار سفید، بال و چهره بدون نقاب	پیامبر با ردای سبز ساده، دستار سفید و با نقاب	پیامبر با ردای قهوه- ای ساده، دستار سفید و بدون نقاب	پیامبر با ردای سبز ساده، دستار سفید و با نقاب
	مرکب فرشتگان				
		اسب با دم طاووس	براق با بدن اسب، دم طاووس و سر انسان	براق با بدن اسب، دم شیر و سر انسان	براق با بدن اسب، دم شیر و سر انسان

جدول ۳. تطبیق عناصر بصری مورد استفاده در کنش‌سازی تابلوی بشارت تولد پیامبر(ص) با معراج‌نگارهٔ سلطان محمد

بُعد بصری	عناصر بصری	جزئیات نگارهٔ بشارت تولد پیامبر(ص)	جزئیات نگارهٔ معراج سلطان محمد
کنش‌های نمادین	آوردن پیشکشی		
		افراشتن سایبان و فرش زربافت	تقدیم هدایا
	استقبال		
		گردش به دور خانه پیامبر، دست‌ها به حالت دعا و پیش‌آمده به نشانه سلام و خوشامدگویی	گردش به دور پیامبر، دست‌ها در حالت دعا و استقبال

مرتبهٔ پیامبر و حمایت آسمانی برای وقوع یک رویداد بزرگ اشاره می‌کنند. افرادی از قدسیان و مقربان که با وجود آنکه مقام والایی دارند، خود برای استقبال و سلام بر پیامبر(ص) فرود آمده‌اند و وقوع رویدادی مهم را بشارت می‌دهند.

ج. **کنش‌های نمادین:** کنش‌های نمادینی که هنرمند بر اساس روایت و پیش‌متن‌های تصویری، انتخاب کرده شامل افراشتن سایبان و پارچه زربافتی است که به‌عنوان هدیه آسمانی، نمایش یافته و همچنین گردش مرکب سوارانی که برای همراهی و تعزیت بر گرد خانهٔ آمنه فرود آمده‌اند. فرشتگان، رفتاری متین و باوقار دارند و مرکب سواران نیز، دست خود را به نشانهٔ دعا و خوشامدگویی در مقابل

فضاسازی نمادین روایت تولد پیامبر، از ترکیب‌بندی، عناصر معماری، عناصر طبیعی و اشیای نمادین بهره برده است (جدول ۱). ترکیب‌بندی مدور و سه‌سطحی، وقوع هم-زمان رویداد را در زمین (روز) و آسمان (شب) بازنمایی می‌کند و در نمایش کعبه بر محل رویداد تأکید دارد. استفاده از اشیای نمادین مانند پرچم، سایبان و پارچه‌های زرین نیز بیانگر تمهیدات استقبال از شخصیتی مهم و تحول‌ساز است که از حمایت آسمانی برخوردار بوده و رسالتی بزرگ و فراگیر دارد.

ب. **شخصیت‌سازی:** شخصیت‌های این نگاره شامل چهار فرشته بالدار با لباس فاخر، چهار فرشته مرکب سوار با لباس ساده و چهار مرکب آسمانی به شکل اسب با دم طاووس است (جدول ۲). این افراد نیز بر والامقامی

خود پیش نهاده‌اند. همه این کنش‌ها نویدبخش تولد فردی والامقام است که اتفاقات خجسته‌ای را رقم خواهد زد و همه عناصر بصری این نگاره، در خدمت بیان عظمت و نیکوئی این رویداد به‌کاررفته است. همان‌گونه که در جداول ۱ تا ۳ مشاهده می‌شود، برخی از عناصر بصری به‌کاررفته در نگاره بشارت تولد پیامبر با عناصر بصری معراج‌نگاره‌های شاخص ایرانی، ازجمله نگاره‌های بهزاد و سلطان محمد نقاش، قابل انطباق است و معراج‌نگاره نسخه سیره‌النبی، می‌تواند حلقه اتصال این تأثیرپذیری‌ها باشد.

تصویر ۱۹. مرکب افراد گرد خانه آمنه در نگاره بشارت سیره‌النبی

نتیجه

نگارگری عثمانی از ابتدای این دوره، به واسطه دستیابی به اساتید و منابع ایرانی تا حدود یک قرن تحت تأثیر نگارگری ایران و زبان فارسی قرار داشت و از ابتدای سده ۱۱ هجری / ۱۷ میلادی، تلاش‌ها برای ایجاد نگارگری مستقل، سبب بروز تحولاتی در این مکتب شد. انتخاب و نسخ کتاب سیره‌النبی و به‌کارگیری سبکی جدید با حذف جزئیات، استفاده از رنگ‌های مات و زمینه‌های کم‌عمق، ازجمله این تحولات است که در نگاره بشارت تولد پیامبر این نسخه نیز خودنمایی می‌کند. با همه این تلاش‌ها، نگاره بشارت خالی از عناصر ایرانی نیست و علی‌رغم اهتمام برای نزدیکی به سبکی بومی، اجتناب از عناصر ایرانی، به‌طور کامل امکان‌پذیر نبوده و شباهت موضوع، زمان و جغرافیای مشترک، باعث تأثیرپذیری عناصر بصری این نگاره، از معراج‌نگاری‌های ایرانی شده است. استفاده از زاویه دید، ترکیب‌بندی و عناصر معماری مشابه با معراج‌نگاره منسوب به بهزاد، در نگاره بشارت نیز مشهود است. همچنین، شکل شمایل‌نگاری فرشتگان و پیامبران استقبال‌کننده در این نگاره، با شمایل‌نگاری تابلوی معراج سلطان محمد نقاش مشابهت دارد. به‌کارگیری دستار سفید و لباس سبز پیامبران، دم طاووس سان براق، سایبان و هدایای آسمانی، از دیگر وجوه مشترک این نگاره با معراج‌نگاری‌های ایرانی و معراج‌نگاره همین نسخه است که خود حاوی عناصر ایرانی است. نقاش در این اثر، به وجه ماورایی روایت تولد پیامبر پرداخته و با انتخاب عناصر نمادین در سه بُعد شخصیت‌سازی، فضا‌سازی و کنش‌سازی، بر اهمیت رخدادی پیش‌گویی‌شده قابل تمهید و اثرگذار تأکید کرده است. عناصر بصری به‌کاررفته، اگرچه از نظر پرداخت جزئیات و شکل، از استانداردهای نقاشی ایرانی فاصله گرفته‌اند؛ اما از نظر محتوا و نمادپردازی، در ایجاد معنای موردنظر کارآمد و مؤثر هستند. این سبک، بعدها در حماسه‌پردازی‌ها و دیگر نگاره‌های عثمانی نیز تکرار شده است. بررسی جنبه‌های بصری در نسخه‌های متأخر عثمانی، به‌ویژه با موضوعات بومی و شناخت سیر استقلال مکتب عثمانی از نگارگری ایرانی، از موضوعاتی است که می‌تواند موردتوجه پژوهش‌های آتی قرار گیرد.

تقدیر و تشکر

از خانم «دکتر مهلا شاهسوار» و آقای «جهان کوچمن» که در دستیابی به منابع ترکی و ترجمه آن‌ها به فارسی ما رایاری کردند، تشکر و قدردانی می‌گردد. مقاله حاضر، حاصل یک پژوهش مستقل است که توسط نویسندگان به انجام رسیده و مورد حمایت هیچ سازمان یا دانشگاهی نبوده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارد که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه بر این، موضوعات اخلاقی، از جمله سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوء رفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر و همچنین، سیاست مجله در قبال استفاده از هوش مصنوعی از سوی نویسندگان رعایت شده است.

منابع و مآخذ

آژند، ی. (۱۳۸۴). مکتب نگارگری تبریز و قزوین - مشهد. فرهنگستان هنر.

<https://www.gisoom.com/book/1313231>

آژند، ی. (۱۳۹۵). نگارگری ایران (پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران). سمت.

<https://samt.ac.ir/fa/book/1959>

بخت آور، الف. و شیرازی، ع. (۱۳۸۸). نحوه شکل‌گیری مکتب عثمانی و بررسی ویژگی‌های آن. نگره، (۱۰)، ص. ۳۱-۴۲.

<http://noo.rs/e3nXM>

برند، ب. (۱۳۸۳). هنر اسلامی (م. شایسته فر، مترجم). مؤسسه مطالعات هنر اسلامی.

<https://www.gisoom.com/book/11078338>

بزاینیه، ح. (۱۳۹۴). سیره نبوی در پرتو نقد نو: خوانش آثار معروف الرصافی، علی دشتی، هشام جعیت (ح. عباسی، مترجم). آینه پژوهش، ۲۶ (۴)، ۱۲-۲۴.

<http://noo.rs/S7Zfo>

بلر، ش. و بلوم، ج. (۱۳۸۱). هنر و معماری اسلامی (۱۸۰۰-۱۲۵۰) (ی. آژند، مترجم). فرهنگستان هنر.

<https://noo.rs/UXcfR>

پاکباز، ر. (۱۳۸۰). نقاشی ایران از دیرباز تا امروز. نشر زرین؛ سیمین

<https://taaghche.com/book/232677>

پوپ، آ. (۱۳۹۳). سیر و صور نقاشی ایران (ی. آژند، مترجم). مولی.

<https://ajansbook.ir/Pop>

خلج امیرحسینی، م. (۱۳۸۷). رموز نهفته در هنر نگارگری. آبان

دیماند، م. الف. (۱۳۶۵). راهنمای صنایع اسلامی (ع. فریار، مترجم، ویرایش دوم). انتشارات علمی و فرهنگی.

<https://www.gisoom.com/book/1283764>

دین پرست، و. (۱۳۹۰). نقاشان صفوی و انتقال هنر نگارگری ایرانی به عثمانی. تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام، ۲ (۳)، ص. ۵۹-۸۲.

<http://noo.rs/nnE76>

رهنورد، ز. (۱۳۹۲). تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: نگارگری. سمت.

<https://samt.ac.ir/fa/book/1979>

فرخ فر، ف. (۱۴۰۲). نقاشی عثمانی و تأثیر نگارگری ایرانی بر آن. مهر نوروز.

<https://nahang.ir/book/1505057>

فرخ فر، ف.، خزائی، م.، و حاتم، غ. (۱۳۹۱). نگارگری عثمانی با رویکرد به دستاوردهای هنری ایران (بررسی تطبیقی نگارگری عثمانی و نگارگری ایران نیمه نخست قرن دهم هجری). هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی، ۴(۴۹)، ۱۹-۳۰.

<https://doi.org/10.22059/jfava.2012.28517>

کریمزاده تبریزی، م. (۱۳۷۶). احوال و آثار نقاشان قدیم ایران. مستوفی.

<https://www.gisoom.com/book/1130504>

کونل، الف. (۱۳۸۷). هنر اسلامی (ه. طاهری، مترجم). توس.

<https://basalam.com/faravar/product/16457107>

مجلسی، م. م. (۱۳۹۸). بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام. مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه.

<https://www.ghbook.ir/111>

محمدزاده، م.، ابوالحسن مقدمی، س.، و چرخ، ر. (۱۳۹۶). بررسی سیر تحول معراج‌نگاری عثمانی در قرن‌های ۹-۱۱ ه.ق. هنرهای صناعی اسلامی، ۲(۶)، ۵۳-۶۵.

<http://noo.rs/kizFA>

میثاقی، ن. (۱۴۰۲). درآمدی بر نگارگری عثمانی. نشر سمیع.

<https://www.gisoom.com/book/44851755>

نظری، م. (۱۳۹۰). جهان دوگانه مینیاتورهای ایرانی (ع. عزتی، مترجم). فرهنگستان هنر.

ولش، الف. ک. (۱۳۸۴). نقاشی ایرانی نسخه نگاره‌های عهد صفوی (الف. تقاء، مترجم). فرهنگستان هنر.

<https://www.gisoom.com/book/1313116>

Reference

Abd al-Razzaq. (1494). *Muhammad during the Isra and Mi'raj- from Nezami's Khamsa* [Illustration]. Wikimedia Commons. Retrieved April 24, 2024, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Muhammad_during_the_Isra_and_Mi%27raj_-_from_Nezami%27s_Khamsa_dated_1494.jpg

Azhand, Y. (2005). *Tabriz and Qazvin-Mashhad Painting School*. Art Academy.

<https://www.gisoom.com/book/1313231> [In Persian].

Azhand, Y. (2016). *A Research on Persian Painting and Miniature*. SAMT. <https://samt.ac.ir/fa/book/1959> [In Persian].

Bağcı, S., Çağman, F., Renda, G., & Tanındı, Z. (2012). *Osmanlı Resim Sanatı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://www.academia.edu/29055942/Osmanli>

Bakht-e Avar, E., & Shirazi, A. (2009). The formation of the Ottoman school and the study

- of its characteristics. *Negreh Journal*, (10), 31-42. <http://noo.rs/e3nXM> [In Persian].
- Bezainiyyah, H. (2015). The Prophet's life in the light of new Criticism: reading the works of Maruf al-Rusafi, Ali Dashti, and Hisham Ja'eit (H. Abbasi, trans.). *Ayenah Pejoezh*, 26(4), 12-24. <http://noo.rs/S7Zfo> [In Persian].
- Blair, S. (1995). *The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art: A Compendium of Chronicles, Rashid al-Din's Illustrated History of the World*. Nour Foundation in association with Azimuth Editions; Oxford University Press. <https://www.khalilicollections.org/portfolio/a-compendium-of-chronicles-rashid-al-dins-illustrated-history-of-the-world/>
- Blair, S., & Bloom, J. M. (2002). *The Art and Architecture of Islam 1250 – 1800* (Y. Ajand, trans.). Academy of Arts. <https://noo.rs/UXcfR> [In Persian].
- Brend, B. (2004). *Islamic Art* (M. Shayestefar, trans.). Institute for Islamic Art Studies. <https://www.gisoom.com/book/11078338> [In Persian].
- Dikmen, M. (2009). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No'lu Siyer-i Nebi'de Metin Minyatür İlişkisi* [The text and illustration relation in Siyer-i Nebi in Topkapı Palace Museum Library Numbered H. 1221] [Unpublished doctoral thesis]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tezara.org/theses/249300>
- Dikmen, M., & Yaman, B. (2013). Salman Farsi in the Text and Illustrations Of Siyar-i Nabi Manuscript Dated 1595. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* [SDU Faculty of Arts and Sciences, Journal of Social Sciences], (28), 133-144. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117804>
- Dimand, M. S. (1986). *A Handbook of Muhammadan Art* (A. Faryar, trans., 2nd ed.). Scientific and Cultural Publications. <https://www.gisoom.com/book/1283764> [In Persian].
- Dinparaşt, V. (2011). Safavid Painters and the Transfer of Iranian Painting Art to the Ottomans. *History of Iran After Islam*, 2(3), 59-82. <http://noo.rs/nnE76> [In Persian].
- Farrokhfar, F., Khazaei, M. and Hatam, G. A. (2012). Ottoman painting approach to achievements of Iranian art (A comparative study between Persian & Ottoman paintings, first half of 16th century). *Journal of Fine Arts: Visual Arts*, 4(49), 19-30. <https://doi.org/10.22059/jfava.2012.28517> [In Persian].
- Farrokhfar, F. (2023). *Ottoman Painting and the Influence of Iranian Painting on it*. Mehr Nowruz. <https://nahang.ir/book/1505057> [In Persian].
- Hafiz Abru. (1426). *Folio from the Majma' al-tawarikh (Compendium of History); Recto: The Birth of Muhammad; Verso: Text, Wet nurse Halima and her Husband, Harith, Taking Care of Infant Muhammad* [Illustration on paper]. National Museum of Asian Art. Retrieved 24 April, 2024, from: https://asia.si.edu/explore-art-culture/collections/search/edanmdm:fsg_F2005.5/
- Karahan, L. (1995). *Biyografi Erzurumlu Darîr*. Milli Eğitim Bakanlığı Yay. <https://archive.org/details/ErzurumluDarir-LeylaKarahan>
- Karimzadeh Tabrizi, M. (1997). *The Situation and Works of the Ancient Iranian Painters*. Mostofi. <https://www.gisoom.com/book/1130504> [In Persian].
- Khalaj Amirhosseini, M. (2008). *Hidden Secrets in the Art of Painting*. Aban. <https://ajansbook.ir/Khalaj> [In Persian].

- Kuhnel, E. (1999). *Islamic Art* (H. Taheri, Trans.). Toos. <https://basalam.com/faravar/product/16457107> [In Persian].
- Majlisi, M. M. (2019). Bihar Al-Anwar Al-Jami'ah for the News of the Pure Imams. Qa'miyyah Computer Research Center. <https://www.ghbook.ir/111> [In Persian].
- Misaghi, N. (2023). *An Introduction to Ottoman Painting*. Sami Publishing House. <https://www.gisoom.com/book/44851755> [In Persian].
- Mohammadzadeh, M., Abolhassan Moghaddam, S., & Charkhi, R. (2017), A study of the evolution of Ottoman ascension painting in the 9th-11th centuries AH. *Islamic Industrial Arts*, 2(6), 53-65. <http://noo.rs/kizFA> [In Persian].
- Nazarli, M. M. D. (2011). *The Dual World of Iranian Miniatures* (A. Ezzati, Trans.). Academy of Art. <https://matnpub.ir/product> [In Persian].
- Pakbaz, R. (2002). *Iranian Painting from Ancient Times to Today*. Zarrin Publishing; Simin Publishing. <https://taaghche.com/book/232677> [In Persian].
- Pope, A. U. (2014). *Survey of Persian Art* (Y. Azhand, Trans., 4th ed.). Mola. <https://ajansbook.ir/Pop> [In Persian].
- Prisma Archivo. (n.d.). *Mecca. Angels decorating the Kaba at the birth of prophet Muhammad. Miniature. Book of Sufti Abdullah* [Miniature painting]. Alamy. Retrieved August 12, 2022, from <https://www.alamy.com/mecca-angels-decorating-the-kaba-at-the-birth-of-prophet-muhammad-image69858850.html>
- Rahnavard, Z. (2013). *Persian Art History in Islamic Period: Miniature*. SAMT. <https://samt.ac.ir/fa/book/1979> [In Persian].
- Roxburgh, D. J. (2009). Concepts of the Portriait in the Islamic lands, c.1300-1600. In E. Cropper, (Ed.), *Dialogues in Art History from Mesopotamian to Modern: Rs for a New Century* (pp. 83-99). National Gallery of Art. https://scholar.harvard.edu/files/droxburgh/files/roxburgh_concepts_of_portrait.pdf
- Spencer Collection, The New York Public Library. (1595-a). *Siyar-i Nabî* [Illuminated manuscript]. Image ID: 5015301. Retrieved April 24, 2024, from <https://digitalcollections.nypl.org/items/cff0bdb0-d434-012f-fdaa-58d385a7bbd0?canvasIndex=571>
- Spencer Collection, The New York Public Library. (1595-b). *Siyar-i Nabî* [Illuminated manuscript]. Image ID: 5014730. Retrieved April 24, 2024, from <https://digitalcollections.nypl.org/items/cff0bdb0-d434-012f-fdaa-58d385a7bbd0?canvasIndex=120>
- Spencer Collection, The New York Public Library. (1595-c). *Siyar-i Nabî* [Illuminated manuscript]. Image ID: 5015008. Retrieved April 24, 2024, from <https://digitalcollections.nypl.org/items/cff0bdb0-d434-012f-fdaa-58d385a7bbd0?canvasIndex=278>
- Tanırdı, Z. (1984). *Siyer-i Nebî, İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı, Hürriyet Vakfı Yayınları*, II. Baskı. https://www.google.com/books/edition/Siyer_i_neb%C3%AE/lgXrAAAAMAAJ?hl=en
- Welch, S. C. (2005). *Persian Painting: Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth century* (A. Tagha, Trans.). Academy of Art. <https://www.gisoom.com/book/1313116> [In Persian].